

1. Wprowadzenie

Publikowanie jest nieodłącznym elementem działalności naukowej. Dla autorów jest podstawowym sposobem informowania o rezultatach ich pracy. Publikacje są analizowane i komentowane przez członków społeczności naukowej, dzięki czemu może nastąpić weryfikacja zawartych w nich twierdzeń. Stają się one ponadto źródłem inspiracji oraz podstawą dalszych badań, które owocują kolejnymi publikacjami. Publikacje naukowe są także źródłem wiedzy dla adeptów nauki, pozwalając na zasilanie szeregów badaczy przedstawicielami młodszych pokoleń.

Technologie informacyjno-komunikacyjne, a w szczególności Internet, otwierają nowe możliwości dla publikacji naukowych. Publikowanie w postaci cyfrowej pozwala na przyspieszenie i zintensyfikowanie procesów komunikacji, dyskusji, przekazywania wiedzy, komercjalizacji i innego wtórnego wykorzystywania publikacji naukowych. Środowisko cyfrowe nie jest jednak magiczną różdżką, a realizacja powyższych celów wymaga zapewnienia odpowiednich warunków. Chodzi przede wszystkim o dobór właściwych środków technicznych i organizacyjnych, gdyż sama „publikacja w Internecie” nie gwarantuje niczego. Technologie informacyjno-komunikacyjne stwarzają oczywiście nie tylko szanse, ale i zagrożenia.

Od kilkunastu lat, spośród różnych sposobów wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w kontekście publikacji naukowych, istotną rolę odgrywają modele otwartego dostępu (ang. *open access*). W największym skrócie, chodzi o umieszczanie publikacji naukowych w powszechnie dostępnym Internecie. Stopień

ograniczeń towarzyszących tak udostępnionej publikacji stanowi kryterium wyróżnienia dwóch podstawowych modeli otwartego dostępu: (1) *gratis* i (2) *libre*. W pierwszym z nich osoba, której przysługują prawa autorskie do danej publikacji, godzi się jedynie na udostępnienie tej publikacji przez Internet. Zgodnie z ogólnymi zasadami prawa autorskiego oznacza to, że użytkownicy mogą z niej korzystać w bardzo ograniczonym zakresie. Drugi model jest szerszy: obejmuje udostępnienie utworu w Internecie oraz dodatkową zgodę uprawnionego na korzystanie z niego przez każdego w bardzo szerokim zakresie.

Z prawnego punktu widzenia, wprowadzenie otwartego dostępu do publikacji naukowej jest możliwe po uzyskaniu zgody uprawnionego (licencji) na określony model otwartego dostępu. W praktyce, sama zgoda okazuje się często ostatnim etapem procesu udostępniania, poprzedzonym działaniami takimi jak: ustalenie, kto i w jakim zakresie jest uprawniony do rozpowszechniania danej pracy, analiza wcześniej zawartych umów, projektowanie modelu prawnego relacji uprawniony-udostępniający-użytkownicy, itd. Sprawne wdrażanie otwartego dostępu wymaga prawidłowego zarządzania kwestiami prawnymi na wszystkich tych etapach. Nie ma bowiem prawnych przeszkód, które uniemożliwiałyby otwarty dostęp, a jedynie kwestie wymagające określonych decyzji lub negocjacji wspartych wiedzą prawniczą. Napotymane wątpliwości można w praktyce rozwiązać na korzyść otwartego dostępu stosując odpowiednie narzędzia prawne.

Z obserwacji i doświadczeń autora wynika, że wśród naukowców, wydawców, a także jednostek naukowych oraz instytucji finansujących naukę istnieje istotne zapotrzebowanie na wyjaśnienia i rozwiązania kwestii prawnych napotykanych przy wdrażaniu otwartego dostępu. Naszym celem jest zaspokojenie tych potrzeb. Chcemy pokazać, że wdrażanie otwartego dostępu może być proste. Tam, gdzie jest to możliwe, przedstawiamy rozwiązania gotowe do wykorzystania. Prezentujemy również prawną argumentację rozwiewającą pewne przesady dotyczące otwartego dostępu.

Na potrzeby analizy podzieliliśmy czytelników na przedstawicieli następujących grup: (1) autorów, (2) wydawców, (3) jednostek naukowych, (4) instytucji finansujących naukę. Podstawą takiego podziału jest to, że każda z tych grup napotyka inne kwestie prawne lub zмага

się z nimi z innej perspektywy. Zanim jednak przejdziemy do poszczególnych części, dedykowanych każdej z tych grup, przedstawiamy część ogólną, poświęconą kwestiom wspólnym oraz podstawowym definicjom. Zachęcamy ponadto wszystkich czytelników do uważnej lektury całości, a nie tylko dedykowanych im części. Pozwoli im to zrozumieć punkt widzenia podmiotów, z którymi będą wchodzić w różne relacje podczas wdrażania otwartego dostępu.

Przykładowe postanowienia dokumentów związanych z otwartym dostępem przedstawiamy w Aneksie.